

# VILÁG- TÖRTÉNET

7. (39.) évfolyam 2017. 1.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT  
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET FOLYÓIRATA

- **BARABÁS GÁBOR**  
ERETNEKEK, KALÓZOK ÉS LEGÁTUSOK
- **FONT MÁRTA**  
A HALICSI MAGYAR URALMAT TÁMOGATÓ ELIT
- **ZSOLDOS ATTILA**  
SIENAI ÖTVÖSBŐL SZEPESI ALISPÁN
- **C. TÓTH NORBERT**  
KÜLFÖLDIEK A MAGYARORSZÁGI KÁPTALANOKBAN (1375–1424)
- **SKORKA RENÁTA**  
A „MOHÓ FARKAS” UTÓDA
- **SZEMLE**  
KÁDAS ISTVÁN, UHRIN DOROTTYA, PÉDERI TAMÁS ÍRÁSAI

VILÁGTÖRTÉNET  
A Magyar Tudományos Akadémia  
Bölcsészettudományi Kutatóközpont  
Történettudományi Intézetének folyóirata

Szerkesztők  
Skorka Renáta (főszerkesztő)  
Bíró László, Bottoni Stefano,  
Katona Csaba, Martí Tibor,  
(szerkesztők)

Szerkesztőbizottság  
Glatz Ferenc (elnök), Borhi László,  
Erdődy Gábor, Fischer Ferenc, Fodor Pál, Klaniczay Gábor,  
Majoros István, Pók Attila, Poór János

7. (39.) évfolyam 2017. 1.

## TARTALOM

Kultúrák találkozása a magyar középkorban (Font Márta)	1
<i>Tanulmányok</i>	
Barabás Gábor: Eretnekek, kalózok és legátusok. A boszniai eretnokség, a Magyar Királyság és a pápák a 13. század elején	5
Font Márta: A halicsi magyar uralmat támogató elit	33
Zsoldos Attila: Sienai ötvösből szepesi alispán. Olaszok és itáliaiak a Druget-nádorok szolgálatában	53
C. Tóth Norbert: Külföldiek a magyarországi káptalanokban (1375–1424)	75
Skorka Renáta: A „mohó farkas” utóda. Egy Kőszegi Habsburg-szolgalatban	93
Pfeiffer Attila: A Macsóói bánság és a macsóói vár lokalizációjának kérdése a magyar és a szerb történetírásban	125
<i>Műhely</i>	
Armando Nuzzo: Olasz–magyar diplomáciai kapcsolatok (1301–1550). Új források a Vestigia projekt keretében	139
<i>Szemle</i>	
A Luxemburgok pénze (Kádas István)	153
Szent Márton és Magyarország (Uhrin Dorottya)	158
A kunok története (Péderi Tamás)	161

Jelen számunkat Font Márta szerkesztette

# A halicsi magyar uralmat támogató elit

A Magyar Királyság és északkeleti szomszédja, a Kijevi Rusz közötti dinasztikus kapcsolatokról már a 11. században is tudunk.<sup>1</sup> A magyar királyok közül I. (Szent) László (1077–1095) volt az első, aki hadjáratot vezetett a Kárpátokon túlra. Ennek a hadjáratnak csak a magyar krónikában maradt nyoma.<sup>2</sup> Nagy valószínűséggel azért, mert alapvetően azoknak a – Kijevhez képest – délnyugatra fekvő, az idő tájt még jelentéktelen, kisebb központoknak az önállósodásáról van szó, amelyből a 12. századra a halicsi fejedelemség kifermálódott. A Rurikok perifériára szorult tagjai felhasználták a steppei haderőt (kunok) pozíciójuk megerősítésére.<sup>3</sup> Ebbe a folyamatba illeszthető Könyves Kálmán (1095–1116) király hadjárata, amely a Peremyśl (ma: Przemyśl) mellett elszenvedett jelentős vereséghez vezetett.<sup>4</sup> A délnyugati Rusz – azaz a későbbi Halics – fejedelmeit segítő hadjáratok sorába illeszthető mind II. István (1116–1131) 1123. évi Jaroszlav alatt megjelenő serege, mind II. Béla (1131–1141) 1138-ban küldött serege.<sup>5</sup> II. Géza (1141–1162) részben ezt a vonalat követte, zömében azonban sógorát, a kijevi nagyfejedelmet támogatta, vállalva a korábbi szövetséggel való konfrontációt is.<sup>6</sup>

A felsorolt esetekben nem volt a magyar király célja, hogy a Rusz területének bármely részén magyar uralmat teremtsen. III. Béla idején (1172–1196) jelzik az események (például a Magyarországra került halicsi fejedelem bebörtönzése, illetve András herceg szerepe), hogy a Halicsban megjelent királyi sereg a magyar uralom megteremtését készítette elő. Ettől kezdve a 13. század közepéig a magyar királyok részéről ez a törekvés komolyan érzékelhetővé válik.

\* A szerző az MTA doktora, a Pécsi Tudományegyetem BTK Történettudományi Intézet Középkori és Korai Történelmi Tanszék egyetemi tanára (7624 Pécs, Rókus u. 2., font.marta@pte.hu).

1 A *Régmúlt idők elbeszélése*. 34–35., 49–50., 100., 103. elsősorban a honfoglalás előtti eseményekről tesz említést, valamint a 11–12. század fordulójáról. Lásd erre: Balogh, 2015. 279–302.; Font, 2015b. 303–315. A 11. századi dinasztikus házasságokról a magyar krónikasöveg tudósít: SRH I. 344–345.; Font, 2015c.

2 SRH I. 414–415.; Font, 2005a. 135–136.

3 Font, 2001.; Font, 2005b.; Kovács, 2015. 317–331.

4 *Régmúlt idők elbeszélése*. 202–203.; SRH I. 424.

5 *Magyarok a Kijevi Évkönyvben*. 59.

6 *Magyarok a Kijevi Évkönyvben*. 69–279.; SRH I. 460.; Font, 2005a. 160–178.

## A 11. század végi és a 12. századi hadjáratok ismert szereplői

A 13. század előtti eseményeket leírva az óorosz krónikák<sup>7</sup> csak elvétve tesznek említést konkrét magyar személyekről. Kálmán 1099. évi hadjáratánál a király és a csatában életét veszítő Koppány (Kupan) püspök nevét feljegyezték, de a másik elesett püspökét már nem. A magyar krónika mindkettejük nevét megőrizte,<sup>8</sup> és néhány világi személyét is. Sajnos a magyar püspöki kar névsorát az 1099. év táján nagyon hiányosan ismerjük, nincs támpont arra, hogy melyik püspökség élén állhatott az életét veszített két főpap. Az esztergomi érsek személye változik éppen 1099-ben, ekkor lép hivatalába Szerafin érsek (1099–1103),<sup>9</sup> de elődjét nem ismerjük, ráadásul a forrásban nem érsekről, hanem püspökről volt szó. A két főpapi méltóság közötti különbséget az óorosz krónikaírók is ismerik (lásd az 1152. évi eseményeket), a magyar krónika esetében pedig kizárható a tévedés lehetősége. A magyar krónika két ispánról tud a harcolók között: Őze ispánt a kunok megölték, Gyula ispán a lábán megsebesült és hazatérve halt bele sérülésébe. Rajtuk kívül egy megsebesült vitéz (Matheus) neve bukkan fel, feltehetőleg egy hőstettnek köszönhetően, amit társa, Péter hajtott végre, egy kun harcos foglyul ejtésével.<sup>10</sup>

II. István 1123. évi hadjáratáról a *Kijevi Évkönyv*ben a magyarok megjelenésén túl egyetlen személyről sem esik szó, arról sem, hogy a király megjelent volna.<sup>11</sup> A magyar krónika elbeszélése az uralkodó és a magyar előkelők közötti ellentéttről számol be. A hadjáratban részt vevő magyarok közül egyedül Hont-Pázmány nembeli Kozma (*princeps [...] Cosma de genere Paznan*) neve szerepel.<sup>12</sup> A nemzetséghez való tartozás nélkül, de ugyancsak *princeps* Cosmaként fordul elő abban az 1113. évi oklevélben, amely a zobori apátság birtokait írja össze.<sup>13</sup>

A II. Géza kori hat hadjáratról a *Kijevi Évkönyv* igen hosszasan számol be, a magyar krónika tízsoros fejezete csak kettőről tud, de az események leírásával

7 *Régmúlt idők elbeszélése*. 202–203.; *Magyarok a Kijevi Évkönyvben*. 153., 229., 295., 297., 305., 307.

8 „...et episcopus Cuppan et Laurentium multosque alios bellatores fortes sagittarum transficionibus occiderunt.” SRH I. 424.

9 Zsoldos, 2011. 79.

10 Az SRH I. 425. 2. jegyzet szerint Gyula (*Iula*) nevű *comes palatinus* I. Géza 1075. évi okleveléből ismert, Gyula *comes* pedig László korából. A jegyzet mindkét esetben Fejér adataira hivatkozik (CD I. 439. és II. 85.). A DHA szerint Gyula mindkét esetben *comes palatinus*ként szerepel (DHA I. 218., 265.). Amennyiben a két Gyula nevű *comes palatinus* nem azonos személy, a második még lehetett Kálmán hadjáratának résztvevője. Őze ispán (Euze), Mátyás (Matheus) *miles*, valamint társa, a kun foglyot ejtő Péter neve más forrásból ismeretlen.

11 *Magyarok a Kijevi Évkönyvben*. 51., 53.

12 SRH I. 438.

13 DHA I. 392. Előkelő származására utal mind a *princeps* megjelölés, mind a királyi tanácsban való szereplés. A Hont-Pázmány nemzetséghez tartozására lásd: SRH I. 438. 2. jegyz.; illetve Karácsonyi, 1901. II. 184–185. Az oklevélben és a krónikában megjelenő személy azonossága az időbeli közelség miatt elképzelhető, de nem bizonyítható. A krónikában leírt bátorsága – hogy ki merte fejezni egyet nem értését a királlyal – annyiban erősíti Kozma Hont-Pázmány nemzetséghez tartozását, hogy a király nővére a nemzetség Lampert nevű tagjának felesége volt. Adatok híján Kozmát Karácsonyi sem tudja elhelyezni a nemzetség családfáján.

e kettőnél is adós marad.<sup>14</sup> A magyar kiadáshoz fűzött kommentár tévesen minősíti hibásnak a krónikaszoveget.<sup>15</sup> A *super Lodomerium ducem* Vlagyimirko halicsi fejedelemre utal, aki ténylegesen Géza ellenfele volt. A *Minosloy* név pedig Msztyiszlav Izjaszlavicsot, Izjaszlav nagyfejedelem (1146–1154) fiát jelenti, aki 1151-ben valóban járt Magyarországon, vele csakugyan küldött Géza csapatot sógorának, és ezt a sereget halicsi területen rajtaütéssel ténylegesen szétverték.<sup>16</sup> A *Kijevi Évkönyv* a magyarok közreműködésével zajló hat hadjárat leírásában egyetlen magyar személynevet említ: az 1150. évi hadjáratban részt vevő Kuknyis (Kökényes) érsekét.<sup>17</sup> Egyszer szerepel név nélkül, csupán funkciója megjelölésével a bán<sup>18</sup> annak kapcsán, hogy leányát Izjaszlav öccse feleségül vette. Az 1152. évi hadjáratban részt vett az érsek,<sup>19</sup> akinek nevét ugyanúgy nem jegyezték fel, mint a király hadvezéreiét. II. Géza tisztségviselői közül keveset ismerünk. A nádor és a bán tisztségét egyszerre betöltő Beluson kívül hosszabb ideig tartott Héder nembeli Héder országbírói működése (1150–1157).<sup>20</sup> Egy 1148. évi oklevél felsorolja Gereon udvarispánt, Gábor főasztalnok-, Kaifás főpohárnok- és Bogoslaus tárnokmestert,<sup>21</sup> egy 1156. évi oklevél pedig öt ispánt, Barsban Pétert, Bodrogban Appát, Esztergomban Simont, Hontban Germant és Nógrádban Derset.<sup>22</sup> II. Géza egész uralkodása alatt birtokolták ispánságukat Pál fia Miklós Somogyban, Lőrinc pedig Sopron és Vas megyében.<sup>23</sup> Ruszbeli hadjáratban való részvételről egyikük esetében sem tudunk, de az információhiány miatt nem is zárhatjuk ki.

III. Béla 1188–1189-ben azzal, hogy a tőle segítséget kérő Vlagyimir Jaroszlavics halicsi fejedelem helyett fiát, András herceget állította Halics élére, elindítója lett a Halics megszerzésére törekvő expanzióknak. Béla hadjáratáról a magyar krónika mit sem tud, a *Kijevi Évkönyv* sem annyira részletes, mint a II. Géza idején történtek közlésénél. Azon adatokon túl, hogy a király vezette az első hadjáratot, és a királyfi hozzávetőleg másfél évig Halicsban maradt, a hadjáratban részt vevő személyek nevét nem jegyezte fel a krónikás. András herceg királyként (1205–1235) uralkodása egész ideje alatt erőfeszítéseket tett Halics megszerzésére.

14 *Magyarok a Kijevi Évkönyvben*. 69–279.; SRH I. 460. (cap. 167.)

15 SRH I. 460. 2. és 3. jegyz.

16 Vö. *Magyarok a Kijevi Évkönyvben*. 183., 211., 213.

17 *Magyarok a Kijevi Évkönyvben*. 153.; Zsoldos, 2011. 80.

18 *Magyarok a Kijevi Évkönyvben*. 153.; Belus (Beloš) 1146–1157 között nádor is: Zsoldos, 2011. 41.

19 *Magyarok a Kijevi Évkönyvben*. 229. 1151–1157 között Martirius volt az esztergomi érsek, a kalocsai érsek ebből az időből nem ismeretes. Zsoldos, 2011. 80., 83.

20 Zsoldos, 2011. 26.

21 RA 26–27. No. 77.; Zsoldos, 2011. 54., 58., 61.

22 RA 29–30. No. 84.; Zsoldos, 2011. 134., 141., 149., 159., 172.

23 Zsoldos, 2011. 192., 196., 222.

## A magyar uralmat támogató előkelők a 13. században

### *A magyarországi elit tagjai*

A 13. századi eseményeket tartalmazó *Halicz–Volhíniai Évkönyv* elbeszélése alapvetően a Rusz délnyugati területeire koncentrál, részletes információt ad a magyar hadjáratokról és számos résztvevő nevét is ismeri.<sup>24</sup> Magyarországon II. András korától jelentősen megnőtt a királyi oklevelek száma, amelyekben az uralkodó által tett adományok kapcsán felsorolják mindazokat az érdemeket, amivel a megadományozott a király bőkezűségét kiérdemelte. Nemesyszer fény derül a Rusz

**1. táblázat. A ruszbeli tevékenységükkel adományt érdemlő személyek a magyar királyi oklevelekben**

Az oklevél			
	kelte	kiadója	kedvezményezettje
1.	?	III. Béla	Ceka
2.	1211	II. András	Fábián és Vince
3.	1212		Farkas és Péter (testvérük, a néhai János)
4.	1224		frankavillai Lőrinc
5.	1229		Ábrahám fia Mihály
6.	1230		Buhtka és Natk
7.	1230		Tamás ispán
8.	1231		Tamás ispán
9.	1233		Nána lovászmester
10.	1234		Demeter hercegi asztalnokmester
11.	1235		IV. Béla
12.	1244	Obichk fia Miklós	
13.	1248	Osl fia Herbort	
14.	1248	Benedek ispán	
15.	1249	Pál udvarbíró, zalai ispán	
16.	1250	Füle (File) bán fiai	
17.	1250	Geche fia Ivachin szebeni ispán	
18.	1253	Witk	
19.	1256	Jakab fia Jakab	
20.	1256	Arnold szepesi ispán fia Jordan	
21.	1259	German	
22.	1261	German	
23.	1261	Tamás fia Simon	
24.	1264	Lőrinc mosoni ispán	
25.	1267	Lőrinc fia Bogomer	

24 Font, 2005a. 53–62.

földjére vezetett hadjáratban való részvételre is. Ezeket az adatokat korábbi munkánkban összegyűjtöttük,<sup>25</sup> az utóbbi évek jelentős genealógiai kutatásai azonban ismét ráirányították a figyelmet a hadakozó elit személyi összetételére<sup>26</sup> (1. táblázat).<sup>27</sup>

Az 1. táblázatban felsoroltak közül tízen tartoztak az elithez.<sup>28</sup> Tamás ispán (7,8), Nána lovászmester (9), Demeter hercegi asztalnokmester (10), Dénes fia Dénes lovászmester (11), Benedek ispán (14), Pál udvarbíró és zalai ispán (15), Füle (File) „bán” (16), Geche fia Ivachin szebeni ispán (17), Jordan, Arnold szebeni ispán fia (20) és Lőrinc mosoni ispán (24). Egy részüknek ruszbeli ténykedése csak a magyar oklevelek utalásából ismert (2. táblázat), más részükről mind az oklevelek, mind a *Halics–Volhíniai Évkönyv* említést tesz (3. táblázat). Az előkelőknek van egy csoportja, akiknek halicsi tevékenysége csak a *Halics–Volhíniai Évkönyvből* ismeretes (4. táblázat).

**2. táblázat. A halicsi hadjáratokban részt vevő magyar előkelők, akiknek ruszbeli jelenlétére csak magyar oklevél utal**

Az oklevél kelte	Név	Tisztség	Beazonosítható ruszbeli tevékenység
1230 1231	Tamás – Monoszló nb. Makariás fia	valkói ispán 1221	az egyik (feltehetőleg 1230. évi) hadjáratban megsebesült
1233	Nána – Nánabeszter nb. Nána fia	a király lovainak procuratora és provisor 1233	részt vett Jaroszlav 1231. évi sikeres ostromában
1249	Pál – Geregye nb. Écs fia	fejéri ispán 1238–1241; országbíró 1241, 1248–1252; szolnoki ispán 1245–1247; zalai ispán 1248–1252	részt vett Halics vára ostromában (1230)
1264	Lőrinc (Kemény fia?)	mosoni ispán 1263–1264; nádor 1267–1269, 1272 és számos további tisztség	részt vett Jaroszlav sikertelen ostromában (vereség: 1245. augusztus 17.)
1250	Ivachin (Gece fia) – fiai hivatkoznak rá	szebeni ispán 1210	hadjáratban való részvétel: <i>contra Romanum ducem Ruthenorum</i> (1211)
1256	Jordan (Arnold szepesi ispán fia)	?	követségben járt (ideje nem meghatározható)

25 Uo. 109–110.

26 Zsoldos, 2011; Dąbrowski, 2002; Dąbrowski, 2012; Dąbrowski, 2016; Jusupović, 2011; Jusupović, 2013; Войтович, 2006; Волощук, 2014.

27 Font, 2005a. 109–110. A kurzivált évszámok hamis oklevélre utalnak.

28 Az alacsonyabb társadalmi rétegbe tartozókról lásd: Font, 1995; illetve további magyar személyek halicsi hadakozásban való részvételére derül fény Aba nembeli Demeter, Kálmán herceg asztalnokmestere számára íródott oklevélből (ÁÚO VI. 545. No. 345.), amely megemlíti, hogy Demeterrel együtt volt még nyolc rokona is. Ők is fogságba estek Kálmánnal együtt. Demeter két testvére, Mikola és László meg is sebesültek, ott volt féltestvére, Aba, valamint anyai ágú rokonai, János fiai Tamás és János, Ottó fia Juda, Vid fia Mátyás és Pexa fia Mojs.

**3. táblázat. Azon tisztséget viselő személyek, akiknek halicsi jelenléte mind magyar oklevélből, mind a *Halics–Vohíniai Évkönyvből* ismert**

Az oklevél kelte	Név	Tisztség	Ruszbeli tevékenység
1234	Demeter – Aba nb. Sütkösd fia	hercegi asztalnokmester 1216–1234; bodrogi ispán 1235–1240 [1247]	Kálmán herceg, halicsi király udvarában
1235	Dénes – Türje nb. Dénes fia	vajda 1233–1234; lovászmester 1235–1241; nádor 1245–1246, 1248 és számos további tisztség	részt vett Béla herceg 1230. évi hadjáratában ( <i>de mandato et voluntate patris</i> ) és Jaroszlav 1231. évi sikeres ostromában
1248	Benedek ispán ?	dux ?	1210 vége – 1211 eleje között uralmat gyakorolt Halicsban (kérdéses: ő volt-e 1214-ben Kálmán mellett)
1250	Füle (File) fia [meghalt 1245]	asztalnokmester 1231–1232; soproni ispán 1234; („bán”?); al nádor 1220 (?)	Kálmán halicsi király mellett 1219–1221; elesett Jaroszlav sikertelen ostromakor (1245. augusztus 17.)

**4. táblázat. Azon személyek, akiknek csak a *Halics–Vohíniai Évkönyv* adatalja a halicsi hadjáratban való részvételét**

Név	Tisztség
Pat (Poth) Győr nb.	nádor 1209–1212
Töre (Turoy) fia Péter	bácsi ispán 1210–1212
Banko (Borkalán ? nb. Bánk)	királynéi udvarispán 1210–1212; bihari ispán 1209–1212; nádor 1212–1213
Mika (barbatus = borodatyj)	bihari ispán 1212–1216, 1219–1221, 1226; nyitrai ispán 1223
Lotard (Gutkeled nb.)	szabolcsi ispán 1213
Marcell (Tétény nb. Marcell fia)	udvarispán 1211–1212; 1206–1214 között számos ispánság
Tiborc (Rosd nb.?)	nyitrai ispán 1211; 1198–1222 között számos más tisztség
Makján (Aba nb. debrői ág felmenője ?)	?

II. András először 1205-ben vezetett sereget halicsi területre. A Szanok várában – a gyermek Danyiil uralmát biztosítandó – hagyott magyar seregből említ a helyi krónikás néhány személyt. A vezetőjük lehetett a fél szemű Mog (Moch) nádor,<sup>29</sup> aki III. Béla udvarában már kétszer (1192–1193, 1198–1199) is betöltötte a legmagasabb tisztséget, és számos ispánság (Nyitra, Bács, Bodrog, Sopron, Bihar, Bars, Pozsony) élén is előfordult.<sup>30</sup> Azt figyelembe véve, hogy már 1185–1186-ban udvarispán volt, felmerülhet, hogy résztvevője lehetett az 1188–1189. évi magyar expanzióknak is. Feltételezzük, nem véletlenül helyezte II. András ismételten a nádori méltóságba és vitte magával Halicsba.

A többi név, mely mögött nagy valószínűséggel a magyar had vezetőit láthatjuk, nem azonosítható. A Blaginya névhez esetleg a Bagonya (Bagana) vagy a Bágyon (Bagun, Bugen) nevek lennének kapcsolhatók, az előbbi azonban csak az

29 PSZRL II. 717.

30 A Hont-Pázmány vagy a Csanád nemzetséghez tartozhatott. Lásd: Zsoldos, 2011. 338.



1280-as években szerepel, a másik 1213-ban.<sup>31</sup> Ugyanez a helyzet a Korocsun névvel, amely Karachinus vagy Carachinus alakban fordul elő, de csak az 1260-as években. Voltpt és a fia, Vitomir nevéhez hasonló nevű tisztségviselőről nem tudunk. Nem zárható ki, hogy ilyen nevű személyek valóban voltak a magyar seregben, de a korabeli magyar okleveles anyagban tapasztalható hiányuk miatt úgy véljük, hogy nem a hadvezérek közé kell őket sorolni, ahogy a *Halics-Volhíniai Évkönyv* orosz szövegkiadásában teszik,<sup>32</sup> hanem az alacsonyabb társadalmi csoportba tartozó személyek közé.

A helyi krónikás az 1211. nyár végén a király vezette országos seregből ismerte a legtöbb magyar személyt.<sup>33</sup> Talán nem véletlen, hiszen ez alkalommal II. András király a gyermek Danyiilt akarta Halics élére állítani, illetve a tényleges hatalmat anyja kezébe adni. Danyiil személye, illetve a vele történetek miatt fordulatott nagyobb figyelem a magyar sereg résztvevői felé is. Az uralkodó a fővezérséget a Győr nembeli Pat (Poth) nádorra (1209–1212) bízta, de rajta kívül az évkönyv még hét további személy nevét sorolja fel. Közülük Töre (Turoy) fia Péter, 1210–1212 között bácsi ispán, a nádor seregének tagja volt, a többiek számozott sorrendben említődnek, mint a magyar sereg egy-egy vezetője. A felsorolás több esetben hivatalban lévő tisztségviselőkre vonatkozik: Banko (Bánk) 1210–1212 között királynéi udvarispán, egyidejűleg (1209–1212) bihari ispán volt, Marcell udvarispán (1211–1212), Tiborc pedig nyitrai ispán (1211). 1211-ben nem viselt ugyan tisztséget a szakállas Mika (*Mica barbatus*, *Mika borodatyj*), az ő karrierje ezt követően emelkedett, hiszen 1212-ben ő váltotta Bánkot a bihari ispánságban. A Gutkeled nembeli Lotard is később (1213) lett szabolcsi ispán. Makján nevű személyt viszont csak a 13. század végéről ismerünk, lehet, hogy itt ennek egyik őseről van szó.<sup>34</sup>

Bizonyos, hogy a felsoroltak közül később, a halicsi királlyá koronázott Kálmán udvartartásában többen nem játszhattak szerepet. Ezek közé tartozik Pat nádor, aki 1214–1215-ben mosoni ispánként működött, ezt követően nincs többé hír róla, valószínűleg meghalt. Ugyanezt gondoljuk Marcellról is, aki 1214 után tűnt el a forrásokból. Makjánról és Lotardról információ híján kénytelenek vagyunk ugyanezt állítani. Töre fia Péter 1213-ban Gertrúd királyné egyik gyilkosa volt, amiért a király karóba húzatta. Bánk az 1213 és 1217 közötti években nem viselt tisztséget, ami azért furcsa, mert 1199 óta folyamatosan fontos pozíciókat töltött be. A királyné meggyilkolásában való részvételét Körmendi Tamás cáfolta,<sup>35</sup> mivel 1217-től 1222-ig ismét fontos tisztségeket viselt: szlavón bán (1217), egyidejűleg udvarispán és fejéri ispán (1221–1222), majd bodrogi (1222) és újvári ispán (1222) volt. Bánknak esetleg korábbi tapasztalataiból adódóan lehetett feladata Kálmán fogságból szabadulása kapcsán.

Kálmán herceg halicsi udvarának szereplői közül néhányat ismerünk, akikről tudjuk, hogy később Szlavóniában is mellette maradtak. Egyikük Aba nembeli

31 Zsoldos, 2011. 286.

32 PSZRL II. a Névmutató VII., IX., X., XX. oldalain.

33 PSZRL II. 724.; Font, 2005a. 228–229.

34 Zsoldos, 2011. 286–287. (Bánk), 323. (Lotard), 326. (Makján, Marcell), 332. (Mika), 343. (Pat, Péter).

35 Körmendi, 2014. 107–108. (Töre fia Péter), 112–115. (Bánk); ez utóbbira lásd: Zsoldos, 2011. 286–287.

Demeter, aki a hercegi asztalnokmesteri tisztséget (1216–1240) töltötte be, 1235–1240 között bodrogi ispán lett, és még 1247-ben is az élők sorában volt, de további tisztségeit nem ismerjük.<sup>36</sup> A *Halics–Volhíniai Évkönyv*ben egyetlen adatunk van arra, hogy Demeter valóban Kálmán mellett tartózkodott Halics várában, mégpedig fogságba esésük előtt.<sup>37</sup> Midőn a magyar sereg Volhínia felé indult, Kálmánnal csak szűkebb udvartartása maradhatott a rezidencián, név szerint: „Ivan, Lekin és Dmitr”.<sup>38</sup> Egyetértünk azzal, hogy Hodinka a Dmitr nevet Demeternek fordítja, a másik két név azonban összetartozik: Ivan Lekin. Az utóbbit Jusupović magyar hadvezérnek gondolja.<sup>39</sup> Nem több ötletnél, de felvetjük, hogy a név esetleg Ivachin (Iwachin)<sup>40</sup> szebeni ispánt rejti. A csatában szemén lőtt Uz – egy ritka név viselője – talán azonos lehet az 1219-ben egyszer említett tálhordó ispánnal,<sup>41</sup> és halála magyarázhatja, miért csak egyetlen információnk van róla.

Kálmán udvarának másik ismert szereplője Füle (Fila, a *Halics–Volhíniai Évkönyv*ben gögös Filja) volt, akinek királyi asztalnokmesteri (1231–1232) és soproni ispáni (1237–1240) tisztségéről tudunk. Fülét egy halála után (1250) fiainak készült oklevél bánnak nevezi, nem ismert azonban, mikor viselte ezt a méltóságot. Długosz a *palatinus* tisztséget tulajdonítja neki, nyilvánvalóan tévesen, és ez a hiba fellelhető a szakirodalomban is.<sup>42</sup> A *Halics–Volhíniai Évkönyvből* ismert, hogy 1221-ben ő állt a Halicsban tartózkodó magyar sereg élén, amikor Kálmán és Salomea fogságba estek, és Msztyiszlav elfoglalta Halicsot.<sup>43</sup> Füle serege nem a vár védelmére koncentrált, hanem Leszkekkel Volhíniába vonult hadakozni. Msztyiszlav serege utolérte, és Mária ünnepe előestéjén legyőzte.<sup>44</sup> Füle valószínűleg az 1219-ben Halicsba küldött hadvezetője lehetett, mivel 1219 és 1221 között nincs tudomásunk arról, hogy újabb magyar sereg érkezett volna. Füle legkésőbb a fogságból kiszabadultakkal tért vissza Magyarországra. Ezt követően nem tudunk arról, hogy András herceg halicsi uralma idején szerephez jutott volna. Érdeklődése a halicsi ügyek iránt megmaradt, mivel 1245-ben a Jaroszlav alatti csatában halicsi földön hadakozva lelte halálát.<sup>45</sup>

Az 1210-es évek magyar szereplői közül a legproblematisabb Benedek. A gyermek Kálmán mellett az irányítás egy időre Benedek kezébe került, akit a *Halics–Volhíniai Évkönyv* „kopasznak” nevez (*liszij*). Őt Pasuto és Hrusevszkij Korlát fia Benedekkel azonosította. Egyetértünk Włodarskival, aki hangsúlyozta, hogy e korban több Benedek is szerepel, nem állapítható meg, hogy melyikükről van szó. A halicsi évkönyv szerint az 1210-ben szereplő Benedek neve mellett nincs jelző, csak

36 ÁÚO VI. 545.; Zsoldos, 2011. 71., 294.

37 PSZRL II. 737.

38 PSZRL II. 737.; Hodinka, 1916. 344–345.

39 Jusupović, 2013. 250.; Font, 2005a. 110., 114.; Zsoldos, 2011. 204., 312.

40 Zsoldos, 2011. 204.

41 Zsoldos, 2011. 356.

42 Długosz VI. 206. A tévedés átvételére lásd például: Bartnicki, 2005. 47. Zsoldos szerint alnádor lehetett: Zsoldos, 2011. 302.

43 PSZRL II. 737.

44 PSZRL II. 737–738. Legvalószínűbben az augusztus 15-i Mária-ünnep előestéjén: Font, 2005a. 213. Egyéb Mária-ünnepekre való datálás kritikáját lásd: Font–Barabás, 2017.

45 Font, 2005a. 212–213., 248.

az ellenszenvet kifejező Antikrisztus-hasonlaltal jellemzik. A magyar oklevelekben a kopaszságra utaló *calvus* jelzővel szereplő Benedeket nem találunk. Perdöntő bizonyítékunk nincs, de a két személy megkülönböztetését korábban is indokoltnak tartottuk.<sup>46</sup> A Kálmán királyságát megelőzően Halicsban működő Benedekről – az 1208. évi eseményekhez kapcsolva a magyar történettudományban Pauler nyomán – elterjedt vélemény szerint a Bor nembeli Korlát fia, Benedek erdélyi vajda (1205–1206, 1208–1209) átvette Halics kormányzását. Korlát fia Benedek hadjáratát 1210-re datálja Hruszevszkij nyomán Pasuto és Lammich, 1209-re Włodarski.<sup>47</sup> Bizonyos, hogy Benedek uralma nem volt népszerű, ehhez járulhattak az egyházi uniót támogató lépések, amelyekről egy 1207. évi pápai levélből szerezhetünk tudomást.<sup>48</sup> A népszerűtlen Benedeket nem véletlenül nevezhette az évkönyv „Antikrisztus”-nak: olyan ellenszenvet váltott ki, hogy 1211 első felében elkergették. Véltetően előkelő halicsi státuszára tekintettel illetve Benedeket *dux* címmel egy 1221-ben kelt oklevél.<sup>49</sup> Korlát fia Benedek pályaképének megrajzolása nehézségekbe ütközik, különös tekintettel az 1209. évi száműzetése és a halicsi szereplése közötti ellentmondásra; továbbá arra a sajtáságos helyzetre, melyet *dux* címe vet fel, mivel nem tartozott az uralkodó dinasztiához. További kérdés, mit tudhatunk a „kopasz” Benedekről.

A két Benedek elkülönítésére és pontos azonosításukra legújabbán Senga Toru tett kísérletet,<sup>50</sup> ami rendkívül időszerű volt a szakirodalomban – elsősorban a szláv nyelveken megjelent munkákban – olvasható pontatlanságok és félreértések miatt. Többek között többen összekeverik és egy személynek veszik a két Benedeket, hibásan szerepeltetnek egy „Benedikt Bor” megjelölést, ilyen személy ugyanis a 13. század eleji Magyarországon nem létezett. A Bárkalan nemzetségnév általában nem ismerik, és a *Bor* nevet a magyar *bor* közszóval magyarázzák.<sup>51</sup> Mások összemossák Benedeket a nádori tisztség viselőjével, Pat (Poth) nádorral; nem ismerik a magyar *vajda* méltóság és a szláv *vojevoda* közötti lényeges különbséget.<sup>52</sup> Mindez megjelenik a szövegkiadások magyarázatában és szinte kivétel nélkül minden szakmunkában.<sup>53</sup>

A historiográfiai fonalat felfejtve Senga Toru a szláv nyelvű szakirodalom tévedésének forrását Szergej M. Szolovjov (1820–1879) Oroszország történetéről írott munkájában találta meg, Szolovjov pedig Christian Engel (1770–1814) német nyelvű könyvéből merített. Azaz a legújabb orosz, ukrán, szerb, lengyel kötetekben egy 1813-ban megjelent munka régen elavult megállapítása élt tovább! Senga

46 „Kopasz” Benedekre lásd: PSZRL II. 732.; róla: Грушевський, 1905. III. 31.; Пашуто, 1950. 200.; Włodarski, 1966. 65. 25. jegyz.; Herucová, 2015. Korábban így foglaltuk össze a Benedek személyére vonatkozó adatokat: Font, 2005a. 206.

47 PSZRL VII. 116.; Pauler, 1899. II. 50.; Kristó, 1986. 101.; Грушевський, 1901. 10–11.; Пашуто, 1950. 196.; Пашуто, 1968. 243.; Lammich, 1973. 7–12.; Włodarski, 1966. 42.

48 DPRU 12.; Gregorius de Crescentio magyarországi szerepéről: Barabás, 2015. 28.

49 CD III/1. 316.

50 Senga, 2016.

51 Például Войтович, 2011. 236–237.

52 Головка, 2006. 266.

53 Senga, 2016. 32–36.

elemzése Zsoldos Attila Benedek-életrajzaira támaszkodik, mely szerint Korlát fia Benedek erdélyi vajda (1202–1206, 1208–1209) 1209 utáni eltűnése a forrásokból azzal magyarázható, hogy részt vett 1209-ben a II. András király elleni összeesküvésben, és a király száműzte, amint erről egy 1221. évi oklevél tanúskodik. Eszerint az Imre király idején megszerzett pozíciót sikerült II. András idején is megtartania, amíg nem fordult szembe uralkodójával. Zsoldos szerint az 1206 és 1208 között szereplő Benedek soproni ispán egy másik Benedek volt, Korlát fia Benedeket ekkor Halics kormányzójának gondolja – nyilván Hodinka alapján,<sup>54</sup> aki a *Halics-Volhíniai Évkönyv* hibás kronológiájára nem tett utalást. Az ellentmondást Benedek 1209. évi száműzetése és Benedek halicsi kormányzati szerepe között Marek Klatý ötletét követve lehetne csak feloldani. Ő ugyanis úgy véli, hogy Benedek kegyelmet kapott, így került Halics élére 1210 végén.<sup>55</sup>

Ezt a felvetést nem támasztja alá adat, így inkább Senga álláspontja valószínű, azaz a Halicsban „Antikrisztus”-ként emlegetett Benedek nem lehet azonos Korlát fia Benedekkel. Ez esetben Benedek *dux* címére nehéz fogódzót találnunk. Senga véleményét a tekintetben nem látjuk megalapozottnak, miszerint Konstancia királyné udvarhölgyével, az előkelő Tota asszonnyal kötött házasság miatt juthatott Benedek a *dux* cím birtokába. Senga elemzésének következtetését viszont elfogadhatónak gondoljuk, azaz a *Halics-Volhíniai Évkönyv* jelző nélkül szereplő Benedekjét nem lehet Korlát fia Benedekkel azonosítani. Ebből következően Senga a jelző nélküli és a „kopasz” Benedeket egy és ugyanazon személynek gondolja, akinek karrierje II. András trónra lépésével 1205-ben indult. Benedek előbb bodrogi (1205), majd soproni (1206–1208) és újvári ispán (1209) lett. 1209 és 1214 között Magyarországon nem viselt tisztséget, ez a hiátus magyarázható lenne 1210–1211. évekbeli halicsi tartózkodásával, amely 1214-ben pedig indokolhatja a Halicshoz közeli ungi ispán tisztt betöltését. Senga azt is valószínűnek gondolja, hogy az 1212–1214 közötti években a Halicsba való visszatérése fáradozott, a szepesi megegyezés után a gyermek Kálmán kíséretében helyi tapasztalatokkal rendelkező személyként tért vissza, és Kálmán halicsi udvarának tagja lett.<sup>56</sup>

A későbbiekben, András herceg halicsi uralma (1226–1234) idején alig szerepel magyar résztvevő neve. Az 1231. évi eseményekhez jegyezte fel a krónikás, hogy az András herceget támogató seregből a harcok során életét veszítette Martinis, a magyar sereg vezére.<sup>57</sup> Martinis a Martonos vagy Márton név variánsa. A Martonos forma egyetlen Márton neve mellett szerepel,<sup>58</sup> aki 1268–1269-ben és 1274–1275-ben körösi ispán volt. Így András hadvezéréként elesett Martinisról nincs adatunk. IV. Béla veje, Rosztjiszlav Jaroszlav melletti sikertelen csatája leírásában a herceg maga a „főszereplő”, magyar személyeket nem nevez néven a krónikás.<sup>59</sup>

54 Zsoldos, 2011. 288.; Hodinka, 1916. 312–313.

55 Klatý, 1998. 82–86.

56 Senga, 2016. 47–49.

57 PSZRL II. 749.

58 Zsoldos, 2011. 328.

59 Font–Barabás, 2017.

*A halicsi elit tagjai*

A *Halics-Volhíniai Évkönyvből* a helyi bojárság számos képviselőjének nevét ismerjük, de a csupán narratív forrásban való említés megnehezíti életpályájuk megrajzolását. Az információ mennyisége sem azonos: harminc olyan név szerint megnevezett szereplő van, akit csak egyszer említ a *Halics-Volhíniai Évkönyv*, további tizennégy, akit kétszer. Huszonegy esetben feltüntette a krónikás az apai nevüket (*otcsesztvo*), ami reménykeltő a családi kapcsolatok megrajzolásánál. Három bojárcsalád (nemzetség, klán) játszott vezető szerepet, őket sokszor személynevek nélkül említik: Arbuzovicsok, Molibogovicsok és Kormilicsicsek. Közülük néhánynak a személynevet is ismerjük, és van, ahol az együttes fellépés miatt gyanakodhatunk a rokonságra.<sup>60</sup>

A magyarokkal közvetett kapcsolatban álltak azok az előkelők, akiket a menekülő kiskorú fejedelmek (Danyiil és Vaszilko) kíséretéből ismerünk: Demjan, Miroszlav és Vjacseszlav Tolsztoj, ők alapvetően Danyiilt – illetve kezdetben anyját – szolgálták. Jelen voltak a II. András és Roman özvegye közötti tárgyalásokon 1211-ben, illetve a fejedelemasszonnyal és kiskorú gyermekeivel együtt menekültek Magyarországra és Lengyelországba. Kálmán halicsi tartózkodása idején ketten vettek részt a harcokban egy-egy alkalommal (1219): Vlagyiszlav Vitovics és Lazar Domazsirec. A magyar uralommal való kapcsolatuk csak közvetett, előbbi Danyiil környezete elűzte, még lovát is elvették. Az utóbbit pedig Msztyiszlav Msztyiszlavics fogta el.<sup>61</sup> Kétségkívül magyarpárti személyek voltak, akik több eseményben közreműködtek, és Magyarországon is megfordultak: Filipp, Szugyiszlav és Vlagyiszlav Kormilicsics. Filipp és Szugyiszlav rendszeresen együtt szerepelnek a Kormilicsics nemzetség tagjaival, így párthíveik közé sorolhatjuk őket.

A Kormilicsics nemzetség élén Vlagyiszlav állt, de ismerjük testvéreit, Javodot és Jaropolkot is. Álláspontjukra vonatkozóan elmondható, hogy kezdetben a gyermek Romanovicsok (Danyiil és Vaszilko) ellen foglaltak állást, és a magyar uralmat sem mindig segítették. Így például az 1208-ban Halicsban felbukkanó – Csernyigovból származó – Igor-fiak (Igorovicsek: Roman, Szvjatoszlav, Rosztyiszlav, Vlagyimir) térnyerését támogatták. A nemzetség feje, Vlagyiszlav és párthívei (Szugyiszlav, Filip) azonban szembefordultak az Igorovicsek uralmával, bizonyára a nagyszámú kivégzés hatására, amit az Igorovicsek ellenfelek körében végrehajtottak. Vlagyiszlav és kísérei is a kivégzés elől menekültek Magyarországra. Az 1211. évi sikeres hadjárat nyomán II. András, hogy a bojári ellenállást legyőzze, a hangadó Vlagyiszlavot Magyarországra hozta, és bebörtönözte. Az irányításra törő másik bojár, Szugyiszlav megváltotta fogságát, míg harmadik társuk, Filipp sorsa ismeretlen, lehet, hogy „megúsza” kínzásokkal.<sup>62</sup>

60 A *Halics-Volhíniai Évkönyvből* ismert bojárookra vonatkozó legújabb kutatások Adrian Jusupović nevéhez fűződnek. Jusupović, 2013. 60-79.

61 PSZRL II. 725., 727-728., 734., 736.; Jusupović, 2013. 118-119., 198-199., 211., 268-269., 288.

62 PSZRL II. 723-724., 727-728.; Грушевський, 1901. 11-12.; Font, 2005a. 199-201.; Jusupović, 2013. 139-141., 243-262.

Szugyiszlav és Vlagyiszlav évtizedeken keresztül játszottak szerepet a halicsi eseményekben, előbbi 1211–1212 fordulójától egészen 1234 körül bekövetkezett haláláig, utóbbi 1206-tól ugyancsak élete végéig. Szugyiszlav részt vett a Kálmán kori hadjáratokban, később pedig András herceg érdekét képviselte. Egy alkalommal a *Halics-Volhíniai Évkönyv* Szugyiszlav Bernatovicseként említi, aki 1211–1212-ben Leszek hadait vezette, emiatt lengyel származása egyértelműnek tűnt. A keleti határvidékről származva ahhoz a csoporthoz tartozhatott, melynek tagjai érdekeltek voltak a Piastok keleti terjeszkedésében. Jusupović Szugyiszlav Bernatovicset Sulisław sandomierzi *castellanusszal* azonosította, és megállapította, hogy két különböző, de hasonló nevű (Szugyiszlav/Szuliszlav) személyről van szó.<sup>63</sup>

A halicsi Szugyiszlav magyar ügy melletti elköteleződése mögött egy házasságot sejtethetünk: leánya a magyar előkelő, Füle felesége lehetett, mivel Szugyiszlavot egy alkalommal Füle apósának nevezik: „...*Füle pedig sok magyarral és lengyel-lel indult el, Halicsból magával vitt halicsi bojárokat, és apósát, Szugyiszlavot, Lázárt és másokat...*” [ford. F. M.].<sup>64</sup> A *цѣмь* > *мечь* szó apóst, a feleség apját jelenti,<sup>65</sup> ez a szó elkerülte Hodinka figyelmét, és nem fordította le.<sup>66</sup> Szugyiszlav kétségkívül az egyik leggyakrabban szereplő személy a halicsi bojárság köréből. Befolyással rendelkezett a halicsi terület több központjában, és megteremtette a kapcsolatot a magyar előkelők egy részével. Jelentős lehetett a vagyona, fizetség fejében szabadult meg a magyar fogságból.<sup>67</sup> Szugyiszlavnak szerepe volt a II. András és a kunokkal kooperáló Msztyiszlav Msztyiszlavics fejedelem közötti béke megteremtésében, illetve András herceg és Msztyiszlav leánya házasságkötésében. 1234-ben, András herceg halála után elhagyta Halicsot és ismét Magyarországra távozott.<sup>68</sup> Kétségtelen, hogy mind Szugyiszlav, mind veje, Füle a magyar királyi udvar törekvéseinek előmozdítói voltak, a magyarországi elitben azonban nem rendelkeztek befolyással. Füle esetében nem zárható ki, hogy azonos az 1220-ban szereplő alnádorral – bár Halicsban való jelenléte némileg kétségessé teszi –,<sup>69</sup> ez azonban nem ad kellő alapot arra, hogy a magyar elithez soroljuk. Szugyiszlavról ez még kevésbé állítható. Voloscsuk ötletét, mely szerint a Szugyiszlav név a magyar Sebes (szerinte Sebeslav és Szoboszló) névvel összekapcsolható és a Ludány nemzetséghez köthető, elfogadhatatlannak tartjuk. Voloscsuk a magyar személynévanyagot nem vizsgálta, így nem vette figyelembe, hogy a Sebes név (és változatai: Sebe, Sebők) a Sebestyén név magyar nyelvben rövidült alakja.<sup>70</sup> Úgy véljük, a kiindulópont hibás, ezért a felépített konstrukció sem állja meg a helyét.

63 PSZRL II. 725.; Майоров, 2001. 362–366.; Jusupović, 2013. 243–262., 276–287.; Jusupović, 2011. 147.

64 „...изъиде же Филя со многими Оугры и Ляхы из Галича поима бояре Галичкыя и Судислава цѣтя и Лозоря и инны.” In: PSZRL II. 736. Lásd erről: Пашуто, 1950. 143.; Харди, 2002. 143.; Jusupović, 2013. 245–246.

65 Срезневский, 1903. III. 1089–1090., 1445.

66 Hodinka, 1916. 343.

67 PSZRL II. 728.,

68 PSZRL II. 750., 771.

69 Zsoldos, 2011. 302.

70 Волощук, 2014. 284–301.; Волощук, 2013. 39–48.; Fehértói, 2004. 700–701.

A Kormilicsics nemzetségnév önmagában is figyelemre méltó, mivel nem személynévből származik, hanem méltóságra utal. A *kormiti* ige eredeti jelentése 'táplálni', de már a 11. században találkozunk a *kormlenyije* 'táplálás' fogalmával, amely a fejedelem által elrendelt természetbeni juttatásra utal, a *kormilec* pedig a fejedelmi udvar tisztségviselőjét jelentette, akinek feladata volt az ellátás szervezése, esetenként a gyermekek nevelése; a Rusz különböző régióiban összeolvadhatott a *gyagyko* ('nevelő') feladatkörével. Európa más tájain a latin nyelvű szóhasználatban a *tutor*, *nutritor*, *paedagogus*; esetleg a *magister dapiferorum* lehetne a megfelelője. Végső soron a fejedelmi udvarnak a legfontosabb szereplőjét jelentette.<sup>71</sup> Ennek fényében Vlagyiszlav és testvérei a fejedelmi udvar egykori befolyásos személyiségének leszármazottai voltak, és ennek megfelelő pozíciót akartak a maguk számára.

Vlagyiszlav szerepét újraértelmezte Alekszandr Majorov,<sup>72</sup> alapos kritika alá vetette az orosz–ukrán történettudományban teret nyert fantáziadús elképzeléseket, és Vlagyiszlav befolyásos szerepét örökölt hivatalára vezette vissza. Megállapítása szerint Vlagyiszlav a halicsi bojárok hangadója volt a peremysliekkel szemben. Majorov hangsúlyozta továbbá, hogy Vlagyiszlav és a többi halicsi–volhíniai előkelő nem fejedelemmé akart válni, hanem egy-egy fejedelemségre pályázó személy – adott esetben a magyar király – mellett kötelezte el magát. Már Pasuto felvetette, hogy Vlagyiszlav azonos lehet a magyar oklevelekben megnevezett *Ladislaus Ruthenus*szal,<sup>73</sup> akinek szülője valamikor 1218 után János esztergomi érsek tulajdonába került. Az oklevelet az adományozás tényleges idejénél később, II. András szentföldi útja miatt csak valamikor 1221 és 1225 között foglalták írásba, amit Szentpétery az oklevél szerkezete alapján állapított meg.<sup>74</sup> Azután, hogy *Ladislaus Ruthenus* birtoka 1218 körül az esztergomi érsek tulajdonába került, nincs információnk róla egészen addig, míg 1232-ben néhainak nem mondják. Vlagyiszlav, illetve *Ladislaus Ruthenus* elhunytának időpontját indokolatlan 1231–1232-höz kötni; az csak *terminus ante quem*,<sup>75</sup> halála szerintünk már az 1220-as években bekövetkezhetett.

A felsoroltakon kívül András herceg halicsi támogatói között említhetjük még Gleb Zeremejicsét, akinek szintén szerepe volt abban, hogy Msztjiszlav Andrásához adta fiatalabb leányát. Jusupović úgy véli, hogy Gleb Szugyiszlav köréhez tartozott.<sup>76</sup> A lengyel szerző ugyanezt állítja a „Vörös” (Csermnyj) Szemjuskóról is, akinek tanácsára András herceg 1226-ban Peremyslből hazatért, hogy katonai segítséget kérjen az egész halicsi terület – benne Halics vára – megszerzéséhez.<sup>77</sup>

71 Фроянов, 1974. 64–65.; Halbach, 1985. 146–159., különösen 155., 159.; Font, 1998. 74–75.; Майоров, 2001. 419.; Ágoston, 2004. 58., 87.

72 Майоров, 2001. 408–436.

73 CDES I. 180. A datálásra lásd: RA I. 116. No. 350.; CD III/2. 310.; Пашуто, 1968. 244.; Font, 2005a. 104–105.

74 CD III/2. 310.; CDES I. 180. A datálásra lásd: RA I. 116. No. 350.; az azonosításra: Пашуто, 1968. 244.; Font, 2005a. 104–105.

75 Jusupović, 2013. 276–287.; Волощук, 2014. 145–174.

76 PSZRL II. 750.; Jusupović, 2013. 152.

77 PSZRL II. 748.; Jusupović, 2013. 238–240.

Sem Gleb Zeremejics, sem Szemjusko tevékenységéről 1234 után nem tudunk semmit. Egyaránt feltételezhető, hogy a harcokban életüket veszítették, vagy Danyil szolgálataiba álltak. Glebről az utóbbit tartja Jusupović, mivel életútjáról van néhány adatunk korábbról is, hogy András herceg szolgálataiba állt volna. Szemjuskóról csak abból az időből vannak híreink, amikor András herceg és Szugyiszlav környezetében felbukkant. Emiatt véli Jusupović, hogy Szugyiszlavval akár Magyarországra is távozhatott. Msztyiszlav fejedelem hadvezéréből a magyarokkal való együttműködés híve lett Zsiroszlav bojár, aki András herceg mellé szegődött és támogatta 1226-ban. Zsiroszlavról szóló adataink 1227-ben szakadnak meg.<sup>78</sup>

## Következtetések

A 12. és a 13. századi hadjáratok között lényeges különbség mutatkozik. Egyrészt a 12. századi hadjáratok száma összességében nem érte el a 13. század első harmadában indított hadi vállalkozásokét; másrészt III. Béla uralkodásáig nem merült fel, hogy a halicsi terület magyar uralom alá kerüljön. A 13. században épp az intenzívebb magyar jelenlét – és a forrásadottságok alakulása – hozta felszínre az elit szerepvállalását.

II. András mellett az első nyolc évben (1205–1213) az országos méltóságokat és a királyi udvarban tisztséget betöltők szerepeltek. Többen is megjelentek a halicsi terepen a legmagasabb méltóságot, a nádori címet viselők közül. Mog neve – 1206-ban harmadszorra nádor – 1208–1210 között pozsonyi ispánként utoljára fordul elő. Miután karrierje 1185-ben indult, valószínűleg az 1210. évet követően távozott az élők sorából. Pat nádor (1209–1212) utolsó ismert tisztsége a mosoni ispánság 1214–1215-ben. Bánk számos ispáni címe mellett két ízben volt bán, 1212–1213-ban nádor. Utolsó tisztségei: 1221–1222-ben udvarispán, emellett Fejér, Újvár és Bodrog megyék ispánja volt. A legmagasabb méltóságot betöltők a továbbiakban nem vállaltak szerepet a halicsi hadakozásban. Türje nembeli Dénes fia Dénes (nádor 1245–1246 és 1248), valamint Kemény fia Lőrinc (nádor 1267–1269, 1272) nem nádori tisztségük idején vettek részt a halicsi hadjáratokban. Dénes fia Dénes Béla herceg udvarának tagjaként az 1230. és 1231. évi hadjáratok részese volt, amikor Béla herceg apja parancsának engedelmeskedve csatlakozott az országos hadhoz. Dénes ekkor még semmilyen tisztséget nem viselt, a halicsi hadakozást később, más érdemeivel együtt jutalmazta a király a koronázott IV. Béla. Lőrinc szintén fiatal éveiben, amikor még nem viselt tisztséget, vett részt Béla vejének, a halicsi uralomra pályázó Rosztyiszlav hercegnek seregében. Akkori érdemeit egy későbbi oklevél sorolta fel.<sup>79</sup> Füle (File) 1220-ban betöltött alnádori méltóságának<sup>80</sup> ellentmondani látszik, hogy – véleményünk szerint már 1219-től – Halicsban tartózkodott Kálmán herceg, a halicsi király udvarában.<sup>81</sup>

78 PSZRL II. 750.; Jusupović, 2013. 299–303.

79 Zsoldos, 2011. 296. (Dénes), 324. (Lőrinc).

80 Zsoldos, 2011. 18.

81 Font, 2005a. 212–213.



1214-től a hercegi udvar emberei kerültek előtérbe. Kálmán halicsi, majd szlavóniai udvarának Aba nembeli Sükösd fia Demeter asztalnokmester (1216–1234) a legismertebb és legstabilabb tagja. Erdélyben Béla hercegi udvarának fent említett szereplőjéhez hasonló volt Geregye nembeli Écs fia Pál sorsa, aki szintén Halics 1230. évi sikertelen ostromában vett részt, de karrierje csak később, 1238-tól kezdett felfelé ívelni.<sup>82</sup> Ismereteink szerint Füle volt az egyetlen, aki Kálmán halicsi királysága idején is kivette a részét a harcokból, és IV. Béla vejét támogató hadjáratában (1245) is közreműködött. Motivációja bizonyára a családi elköteleződésből fakadt felesége halicsi származásából következően.

Figyelemre méltó, hogy a halicsi hadakozás résztvevői közül II. András oklevelei (az 1. táblázat 2–10. esetei) az alacsonyabb származásúakat részesítették adományban.<sup>83</sup> A királyi udvarhoz tartozók közül is csak Nánabeszter nembeli Nánát jutalmazta, akinek egyetlen tisztsége ismert, nevezetesen, hogy a király lovainak *procurator* és *provisora* volt. Ugyancsak egyetlen címéről, a Valkó megyei ispáni méltóságáról (1221) ismert Monoszló nembeli Makariás fia Tamás is. A várjobbágyi vagy szerviensi családok tagjai számára bizonyosan nagyobb jelentőséggel bírtak a királyi adományok, és nagyobb súllyal estek latba a halicsi területen szerzett érdemek. A királyi udvar elitjének kezdeti érdeklődése (1205–1211) a sikertelenség nyomán alábbhagyott, és a dinasztikus érdekérvényesítés feladata a hercegi udvar(ok)ra tevődött át.<sup>84</sup> Béla herceg az 1230. és 1231. évi hadjáratokban apja akaratának engedelmeskedve (*de mandato et voluntate patris*) vett részt, udvartartásának embereit csak később, királyként jutalmazta, és a halicsi hadakozás az érdemeknek csupán egyik epizódját jelentette.

Végül is a magyar király fennhatóságának – hercegi udvar formájában való – kiterjesztése Halics területére sikertelenül végződött. Kálmán herceg halicsi királyi címét megtartotta Szlavónia irányítójaként is, de a halicsi ügyekben nem vett részt többé. András herceg halicsi uralmának magyar résztvevőiről valószínűleg azért nem tudunk, mert András hercegnek és apjának halála az egymást követő években következett be (1234, illetve 1235), Bélának pedig nem lehetett fontos néhai testvére híveinek jutalmazása.

A magyar uralmat támogató halicsi előkelőkről azt gondoljuk, hogy a magyar király – illetve fiainak – pozíciószerzését ugyanolyan alternatívának tekintették, mint bármelyik ruszbeli fejedelmi sarj területszerzési törekvéseit Halicsban. Amennyire az elbeszélő forrásunkból (*Halics-Volhíniai Évkönyv*) nyerhető hézagos ismeretekből következtetni lehet, saját presztízsük növelésére és némi stabilitást adó pozíció megszerzésére törekedve csatlakoztak a magyar hercegi udvart vagy valamelyik ruszbeli fejedelmet támogatók köréhez. Kivételnek számít Vlagyiszlav, aki egy kisebb birtokra tett szert Magyarországon, illetve Szugyiszlav, akit családi kötelék fűzött a magyar birtokos réteghez. Egyik eset sem eredményezte azonban a magyar elithez való tartozást.

82 Zsoldos, 2011. 341.

83 Font, 1995. Egyetlen kivétel Demeter hercegi asztalnokmester.

84 Font, 2005a. 230.

## Forrás- és irodalomjegyzék

### 1. Kiadott források

#### ÁÚO

*Árpádkori új okmánytár.* I–XII. Közzé teszi: Wenzel Gusztáv. Pest–Bp., 1860–1874.

#### CD

*Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis.* I–XI. Buda, 1829–1844.

#### CDES

*Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae.* Ed. Marsina, Richard. Bratislavae, 1971–1987.

#### *Chronici Hungarici compositio saeculi XIV*

*Chronici Hungarici compositio saeculi XIV.* Praefatus est, textum recensuit, annotationibus instruxit Alexander Domanovszky. In: *SRH* I. 195–505.

#### DHA

*Diplomata Hungariae Antiquissima.* I. 1000–1131. Ed. Györffy, Georgius. Budapestini, 1992.

#### Długosz

*Ioannis Dlugossii Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae.* Libri XII. Cracoviae, 1873. (Reprint: Liber sextus 1174–1240. Varsaviae, 1973.)

#### DPRU

*Documenta Pontificum Romanorum historiam Ucrainae illustrantia.* I. 1075–1700. Rom, 1953.

#### Hodinka

1916 Hodinka Antal: *Az orosz évkönyvek magyar vonatkozásai.* Bp., 1916.

#### *Magyarok a Kijevi Évkönyvben*

1996 Font Márta: *Magyarok a Kijevi Évkönyvben.* Szeged, 1996. (Szegedi Középkor-történeti Könyvtár 11.)

#### PSZRL

*Полное собрание русских летописей.* II. *Ипатьевская летопись.* Ред.: Клосс, Борис М. Москва, 2001.<sup>2</sup>

*Полное собрание русских летописей.* VII. *Летопись по Воскресенскому списку.* Ред.: Клосс, Борис М. Москва, 2001.

#### RA

*Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica.* I. – *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke.* I. Szerk.: Szentpétery Imre–Borsa Iván. Bp., 1923.

#### *Régmúlt idők elbeszélése*

*Régmúlt idők elbeszélése. A Kijevi Rusz első krónikája.* Ford.: Ferincz István. Szerk.: Balogh László–Kovács Szilvia. Bp., 2015. (Magyar Őstörténeti Könyvtár, 30.)

#### SRH

*Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum.* Vol. I–II. Edendo operi praefuit Emericus Szentpétery. Bp., 1937–1938.

## 2. Szakirodalom

Ágoston

2004 *Az orosz történelmi források terminológiája*. Szerk.: Ágoston Magdolna. Szombathely, 2004.

Balogh

2015 Balogh László: A magyarság a kelet-európai nomád népek sorában. In: *Régmúlt idők elbeszélése. A Kijevi Rusz első krónikája*. Bp., 2015. 279–302. (Magyar Őstörténeti Könyvtár, 30.)

Barabás

2015 Barabás Gábor: *A pápaság és Magyarország a 13. század első felében. Pápai hatás – együttműködés – érdekellentét*. Pécs, 2015. (Thesaurus Historiae Ecclesiasticae in Universitate Quinqueecclesiensi, 5.)

Bartnicki

2005 Bartnicki, Mariusz: *Polityka zagraniczna księcia Daniela Halickiego w latach 1217–1264*. Lublin, 2005.

Dąbrowski

2002 Dąbrowski, Dariusz: *Rodowód Romanowiczów książąt halicko-wołyńskich*. Toruń–Wrocław, 2002.

2012 Dąbrowski, Dariusz: *Daniel Romanowicz król Rusi (ok. 1201–1264). Biografia polityczna*. Kraków, 2012.

2016 Dąbrowski, Dariusz: *Król Rusi Daniel Romanowicz. O ruskiej rodzinie książęcej, społeczeństwie i kulturze w XIII w.* Kraków, 2016.

Fehértói

2004 Fehértói Katalin: *Árpád-kori személynévtár (1000–1301)*. Bp., 2004.

Font

1995 Font Márta: Felvidéki kisenemesek királyi szolgálatban. Adalékok 13–14. századi társadalomtörténetünkhöz. In: *Kelet és Nyugat között. Történeti tanulmányok Kristó Gyula tiszteletére*. Szerk.: Koszta László. Szeged, 1995. 169–185.

1998 Font Márta: *Oroszország, Ukrajna, Rusz*. Bp., 1998.

2001 Font Márta: Magyar kalandozások és a kelet-európai viking terjeszkedés. In: *Nomád népvándorlások, magyar honfoglalás*. Szerk.: Felföldi Szabolcs–Sinkovits Balázs. Bp., 2001. 97–105. (Magyar Őstörténeti Könyvtár, 15.)

2005a Font Márta: *Árpád-házi királyok és Rurikida fejedelmek*. Szeged, 2005. (Szegedi Középkor-történeti Könyvtár, 21.)

2005b Font, Márta: Old-Russian Principalities and their Nomadic Neighbours: Stereotypes of Chronicles and Diplomatic Practice of the Princes. In: *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, 48 (2005) 3. sz. 267–276.

2015a Font Márta: *A Poveszty vremennih let mint történeti forrás*. In: *Régmúlt idők elbeszélése. A Kijevi Rusz első krónikája*. Bp., 2015. 249–278. (Magyar Őstörténeti Könyvtár, 30.)

2015b Font Márta: A Kijevi Rusz és a Magyar Királyság a 11. században és a 12. század elején (Szent Istvántól Kálmánig). In: *Régmúlt idők elbeszélése. A Kijevi Rusz első krónikája*. Bp., 2015. 303–316. (Magyar Őstörténeti Könyvtár, 30.)

2015c Font Márta: I. András és Bölcs Jaroszlav. In: *Világtörténet*, 5. (37.) (2015) 4. sz. 607–624.

2016 Font Márta: Rosztizslav herceg IV. Béla udvarában. In: *Hercegek és hercegségek a középkori Magyarországon*. Szerk.: Zsoldos Attila. Székesfehérvár, 2016. 59–79.

## Font-Barabás

2017 Font Márta-Barabás Gábor: *Kálmán (1208–1241). Halics királya, Szlavónia hercege*. Pécs, 2017. (Megjelenés alatt.)

## Фроянов

1974 Фроянов, Игорь Я.: *Киевская Русь. Очерки социально-экономической истории*. Ленинград, 1974.

## Головко

2006 Головко, Олександр Б.: *Корона Данила Галицького. Волинь і Галичина в державно-політичному розвитку Центрально-Східної Європи раннього та класичного середньовіччя*. Київ, 2006.

## Грушевський

1901 Грушевський, Михайло: Хронологія подій Галицько-волинської літописи. In: *Записки Наукового товариства імені Шевченка*, XII. (1901) Львів, 1–72.

1905 Грушевський, Михайло: *Історія України-Руси*. I–III. Львів, 1905.

## Halbach

1985 Halbach, Uwe: *Der russische Fürstenhof vor dem 16. Jahrhundert*. Stuttgart, 1985.

## Харди

2002 Харди, Тура: *Наследници Києва. Између краљевске круне и татарског јарма*. Нови Сад, 2002.

## Herucová

2015 Herucová, Angelika: Palatine Then Antichrist. Benedict in the Chronicle of Galicia-Volhynia. In: *Rus' and Central Europe from the 11<sup>th</sup> to the 14<sup>th</sup> Century. Publication from the 5<sup>th</sup> International Conference, Spišská kapitula, 16–18<sup>th</sup> October, 2014*. Eds.: Nagirnyy, Vitaliy–Mesiarkin, Adam. Kraków–Bratislava, 2015. 117–127. (Colloquia Russica. Series I. vol. 5.)

## Jusupović

2011 Jusupović, Adrian: Wpływ Halickiego otoczenia książęcego na „władzę” w pierwszej połowie XIII wieku, na przykładzie Sudysława. In: *Княжа доба. Історія і культура*, V. (2011) 145–162.

2013 Jusupović, Adrian: *Elity ziemi Halickiej i Wołyńskiej w czasach Romanowiczów (ok. 1205–1269)*. Kraków, 2013.

## Karácsonyi

1900–1901 Karácsonyi János: *A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig*. I–II. Bp., 1900–1901.

## Klatý

1998 Klatý, Marek: Vojvoda Benedikt v kontexte uhorsko-haličských vzťahov prvej tretiny XIII. storočia. In: *Medea*, II. (1998) 76–90.

## Komendová

2016 Komendová, Jitka et al.: *Письменность Галицко-Волинского княжества*. Olo-mouc, 2016.

## Kovács

2015 Kovács Szilvia: A kunok a Poveszty vremennih let-ben. In: *Régmúlt idők elbeszélése. A Kijevi Rusz első krónikája*. Bp., 2015. 317–331. (Magyar Őstörténeti Könyvtár, 30.)

Körmendi

2014 Körmendi Tamás: A Gertrúd királyné elleni merénylet körülményei. In: *Egy történelmi gyilkosság margójára. Merániai Gertrúd emlékezete 1213–2013*. Szerk.: Majorossy Judit. Szentendre, 2014. 95–124.

Kristó

1986 Kristó Gyula: *Az Árpád-kor háborúi*. Bp., 1986.

Lammich

1973 Lammich, Maria: *Fürstenbiographien des 13. Jahrhunderts in den russischen Chroniken*. Köln, 1973.

Майоров

2001 Майоров, Александр В.: *Галицко-Волынская Русь. Очерки социально-политических отношений в домонгольский период. Князь, бояре и городская община*. Санкт-Петербург, 2001.

Пашуто

1950 Пашуто, Владимир Т.: *Очерки по истории Галицко-Волынской Руси*. Москва, 1950.

1968 Пашуто, Владимир Т.: *Внешняя политика Древней Руси*. Москва, 1968.

Pauler

1899 Pauler Gyula: *A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt*. I–II. Bp., 1899.<sup>2</sup>

Senga

2016 Senga Toru: „Benedikt Bor”, Benedek és Bankó Halicsban 1210 körül. In: *Magyar Nyelv*, 112. (2016) 1. sz. 32–49., 2. sz. 183–206.

Срезневский

1893–1903 Срезневский, Измаил Иванович: *Материалы для словаря древне-русского языка по письменным памятникам*. I–III. Санктпетербургъ, 1893–1903.

Войтович

2006 Войтович, Леонтий: *Княжа доба на Русі. Портрети еліти*. Біла Церква, 2006.

2011 Войтович, Леонтий: Король Данило Романович. In: Войтович, Леонтий: *Галицько-волинські етюди*. Біла Церква, 2011. 229–280.

Волощук

2013 Волощук, Мирослав: Iobagio Zubuslaus de villa Chercher castri de Ung, онуки боярина Судислава та проблема тично ідентіфікації населення сіхдних комитатов Угорщини в XI–XIII століттях. In: *Княжа доба. Історія і культура*, 7. (2013) 39–48.

2014 Волощук, Мирослав: «Русь» в Угорському королівстві (XI – друга половина XIV ст.). *Суспільно-політична роль, майнові стосунки, міграції*. Івано-Франківськ, 2014.

Włodarski

1966 Włodarski, Bronisław: *Polska i Rus 1194–1340*. Warszawa, 1966.

Zsoldos

2011 Zsoldos Attila: *Magyarország világi archontológiája 1000–1301*. Bp., 2011. (História Könyvtár. Kronológiai, adattárak, 11.)

## MÁRTA FONT

## THE ELITE SUPPORTING HUNGARIAN RULE IN GALICIA

Beside the rulers, very little is known about the persons who were involved in the political relations between the Kingdom of Hungary and its northeastern neighbour, the Kievan Rus, in the eleventh and twelfth centuries. The sources become more abundantly available from the early thirteenth century, thanks partially to the growing amount of surviving Hungarian charter material, and partly to the information about the innumerable campaigns of king Andrew II of Hungary to Galicia that has been maintained by the Annals of Galicia-Volhynia. While the charter narratives make reference to the participation of several persons in the Galician expeditions, the Annals have also retained some names. Yet both the chronology of events told in the charter narratives and the Slav chronicle confront the historian with serious problems. Nevertheless, the genealogical researches of recent years have made possible several corrections to the available pool of knowledge, and it is in the light of such new results that the paper examines the members of the Hungarian and local elite which supported Hungarian rule in Galicia.

## CONTENTS

Crossroads of Cultures in the Hungarian Middle Ages (Márta Font)	1
--	---

### *Studies*

Gábor Barabás: Heretics, Pirates and Legates: The Bosnian Heresy, the Hungarian Kingdom and the Popes at the Outset of the 13 <sup>th</sup> Century	5
Márta Font: The Elite Supporting Hungarian Rule in Galicia	33
Attila Zsoldos: A Sienese Goldsmith as Alispán of Szepes: Italians in the Service of the Druget Palatines	53
Norbert C. Tóth: Foreigners in the Hungarian Chapters (1375–1424)	75
Renáta Skorka: The Heir of the „Greedy Wolf”: A Kőszegi in the Service of the Habsburg Dukes	93
Attila Pfeiffer: The Localization Issues of the Banate of Macsó and the Fortress of Macsó in Hungarian and Serbian Historiography	125

### *Workshop*

Armando Nuzzo: Italo–Hungarian Diplomatic Relations (1301–1550): The Vestigia Project	139
---	-----

### *Book Reviews*

Money and Finance in Central Europe during the Later Middle Ages (István Kádas)	153
Saint Martin of Tours and Hungary (Dorottya Uhrin)	158
A History of Cumans (Tamás Péderi)	161

Ára: 600 Ft

Előfizetőknek: 500 Ft



TERJESZTI A MAGYAR POSTA

Előfizethető személyesen a postahelyeken és a kézbesítőknél, vagy a Központi Hírlap Iroda zöldszámán: 06-80/444-444, e-mailen: [hirlapelofizetes@posta.hu](mailto:hirlapelofizetes@posta.hu), faxon: 1-303-3440, vagy levélben a Magyar Posta Zrt. Központi Hírlap Iroda, Budapest 1008 címen.

Számonként megvásárolható az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetében (1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4., telefon: 224-6700/4624, 4626 mellék), illetve a Penna Bölcsész Könyvesboltban (1053 Budapest, Magyar utca 40., telefon: 06 30/203-1769).

Lapszámunk támogatói:

Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság

MTA BTK „Lendület” Középkori Magyar Gazdaságtörténet Kutatócsoport



A Világtörténet 2017-es évfolyamának megjelentetését a Magyar Tudományos Akadémia és a Nemzeti Kulturális Alap támogatja



**nka**

Nemzeti Kulturális Alap